

فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران

جلد ۲۵، شماره ۳، صفحه ۳۰۸-۲۹۶ (۱۳۸۸)

بررسی تأثیر تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکردهای کمی و کیفی بابونه آلمانی (*Matricaria recutita* L.) اصلاح شده رقم پرسو (Presov)

محمدتقی عبادی^{۱*}، مجید عزیزی^۲، رضا امیدبیگی^۳ و محمد حسن زاده خیاط^۴

*- نویسنده مسئول، دانشجوی کارشناسی ارشد علوم باغبانی، گرایش گیاهان دارویی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد،

پست الکترونیک: m.t.ebadi@gmail.com

۲- دانشیار، گروه علوم باغبانی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد

۳- استاد، گروه علوم باغبانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران

۴- استاد، دانشکده داروسازی و مرکز تحقیقات علوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد

تاریخ پذیرش: تیر ۱۳۸۸

تاریخ اصلاح نهایی: خرداد ۱۳۸۸

تاریخ دریافت: فروردین ۱۳۸۸

چکیده

به منظور بررسی تأثیر تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد، درصد اسانس و درصد کامازولن بابونه آلمانی (*Matricaria recutita* L.) اصلاح شده رقم پرسو (Presov)، بذر این رقم از کشور اسلواکی خریداری شد و آزمایشی به صورت کرت‌های خرد شده و در قالب طرح پایه بلوکهای کامل تصادفی با سه تکرار انجام شد. فاکتور اصلی شامل سه تاریخ کاشت (۱۵ آبان، ۱۵ اسفند و ۱۵ فروردین ماه) و فاکتور فرعی شامل سه میزان بذر مصرفی (۰/۲، ۰/۴ و ۰/۸ گرم در متر مربع که معادل ۲، ۴ و ۸ کیلوگرم در هکتار می‌باشد) بود. صفات مورد بررسی شامل ارتفاع بوته، تعداد بوته در کرت، قطر گل، عملکرد گل تازه و خشک، درصد اسانس، عملکرد اسانس و درصد کامازولن بود. نتایج نشان‌دهنده اثر معنی‌دار تاریخ کاشت بر تمام صفات مورد اندازه‌گیری بود، ولی میزان بذر مصرفی تنها بر تعداد بوته در کرت و عملکرد اسانس اثر معنی‌داری داشت. اثر متقابل این دو فاکتور بر تمامی صفات مورد اندازه‌گیری معنی‌دار بود. نتایج نشان داد که تاریخ کاشت ۱۵ آبان دارای بیشترین ارتفاع بوته (۴۷/۴ سانتی‌متر)، تعداد بوته در کرت (۱۳۵/۴ بوته)، عملکرد گل تازه (۷۴۹/۱ گرم در متر مربع) و عملکرد گل خشک (۱۷۵/۱ گرم در متر مربع) بود، ولی بیشترین میزان اسانس و کامازولن (به ترتیب ۰/۵۹ و ۵/۶۲ درصد وزنی براساس وزن خشک) و عملکرد اسانس (۰/۷۹ گرم در متر مربع) به تاریخ کاشت ۱۵ اسفند ماه تعلق داشت و تاریخ کاشت ۱۵ فروردین دارای بیشترین قطر گل (۱۷/۹ میلی‌متر) بود. در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین ارتفاع بوته (۴۹/۷ سانتی‌متر)، عملکرد گل تازه و خشک (به ترتیب ۸۱۰ و ۱۹۸/۲ گرم در متر مربع) به تیمار کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع تعلق داشت، ولی بیشترین میزان اسانس و کامازولن (به ترتیب ۰/۶۳ و ۵/۹ درصد وزنی براساس وزن خشک) و بیشترین عملکرد اسانس (۰/۹۷ گرم در متر مربع) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و ۰/۴ گرم بذر در متر مربع بود. با توجه به نتایج حاصل به نظر می‌رسد ۱۵ اسفندماه بهترین تاریخ کاشت و ۰/۴ گرم بذر در متر مربع بهترین میزان بذر مصرفی جهت کاشت بابونه آلمانی اصلاح شده رقم پرسو در محل مورد تحقیق می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: بابونه آلمانی (*Matricaria recutita* L.)، تاریخ کاشت، میزان بذر مصرفی، اسانس، کامازولن.

مقدمه

بابونه آلمانی با نام علمی *Matricaria recutita* L. یکی از مهمترین گیاهان دارویی است که از خانواده کاسنی (Asteraceae) می باشد و از گل‌های آن در صنایع داروسازی، آرایشی- بهداشتی و صنایع غذایی استفاده فراوانی می شود (امیدییگی، ۱۳۷۸؛ عزیزی، ۱۳۸۵). بابونه به عنوان ستاره‌ای در میان گیاهان دارویی مطرح بوده و نام این گیاه در فارماکوپه‌های ۲۶ کشور وجود دارد (Salamon, 1992). مهمترین ترکیب‌های موجود در گل‌های بابونه عبارتند از: اسانس، فلاونوئید و کومارین‌ها. اسانس بابونه در صورت وجود کامازولن به رنگ آبی دیده می شود. در اسانس بابونه نزدیک به ۴۰ نوع ترکیب شناسایی شده که مهمترین آنها شامل کامازولن، آلفا-بیسابولول، آلفا-بیسابولول اکسید، پارا-سیمن، بتا-اوسیمن، بتا-فارنزن و فارنزول می باشند (امیدییگی، ۱۳۸۵؛ Mann & Staba, 1986). اسانس حاصل از گل‌های بابونه دارای خواص ضد عفونی کننده، آرام بخش، ضد اسپاسم، ضد آلرژی و ضد نفخ می باشد. همچنین گل‌های آن به دلیل داشتن فلاونوئیدها دارای اثر مرطوب کنندگی و لطیف کنندگی هستند و به همین دلیل در صنایع بهداشتی و آرایشی به صورت گسترده‌ای استفاده می شوند (امیدییگی، ۱۳۸۵؛ عزیزی، ۱۳۸۵). بابونه به طیف وسیعی از شرایط آب و هوایی سازگار است و در ارتفاعات ۱۵۰۰-۳۰۰ متری به خوبی رشد می کند. این گیاه به آب و هوای سرد با طیف دمایی نسبتاً وسیعی مقاوم است و به عنوان گیاهی علفی، یکساله و مقاوم به سرما مشهور است (امیدییگی، Emongor & Chweya, 1992؛ ۱۳۷۸).

اگرچه مواد مؤثره موجود در گیاهان دارویی تحت هدایت ژنتیکی ساخته می شوند ولی عوامل اقلیمی محل

رویش تأثیر بسزایی در کمیت و کیفیت این مواد دارند (امیدییگی، ۱۳۷۸). برای هر محصولی تاریخ کاشت مطلوبی وجود دارد که به تأخیر افتادن آن معمولاً موجب کاهش عملکرد می شود (سرمدنیا و کوچکی، ۱۳۶۹). بذرهای بابونه با توجه به شرایط رطوبتی منطقه در اول پاییز، آخر پاییز و اوایل بهار کاشته می شوند. دمای مطلوب برای جوانه زنی بذرهای بابونه ۲۰ تا ۲۵ درجه می باشد و ۱۰-۷ روز بعد از کاشت، بذرها جوانه می زنند (امیدییگی، ۱۳۸۵؛ Salamon, 1992). امیدییگی (۱۳۸۵) میزان بذر مورد نیاز جهت کشت بابونه را ۳ تا ۴/۵ کیلوگرم در هکتار (۰/۳ تا ۰/۴۵ گرم در متر مربع) عنوان کرده است. گزارش شده که بهترین عملکرد بابونه با فاصله گذاری ۲۰ سانتی متر بین گیاهان بدست می آید. گیاهانی که با فواصل بیشتر مثلاً ۳۰، ۴۰ و ۵۰ سانتی متر رشد کردند، به صورت معنی داری عملکرد ماده خام دارویی آنها کمتر بود. در این تحقیق مقدار اسانس و کامازولن در تراکم‌های مختلف تغییر نکردند (Zalecki, 1972). امیدییگی (۱۳۷۸) گزارش نموده است که تفاوت قابل ملاحظه‌ای در عملکرد گل خشک و میزان اسانس در زمانهای مختلف کاشت وجود دارد. به طوری که کشت پاییزه دارای عملکرد گل خشک بالاتر و کشت بهاره دارای درصد اسانس بالاتری بوده است. همچنین وی نشان داده است که میزان اسانس در رقم اصلاح شده شوروک شاری (Soroksari) ۰/۹ درصد می باشد که ۱۵ درصد آن کامازولن است، در حالی که توده‌های بومی شیراز، دماوند، رودهن و چالوس کمتر از ۰/۱ درصد اسانس داشتند و همگی فاقد کامازولن بودند. محققان با مقایسه بین کشت پاییزه و کشت بهاره نشان دادند که میزان اسانس بابونه در کشت بهاره ۶/۳ درصد افزایش یافته است (Letchamo & Marquard, 1993).

مشهد با ارتفاع ۹۸۵ متر از سطح دریا در طی سالهای ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ انجام شد. این تحقیق به صورت کرت‌های خرد شده و در قالب طرح پایه بلوکهای کامل تصادفی با سه تکرار اجرا شد که فاکتور اصلی شامل سه تاریخ کاشت، ۱۵ آبان، ۱۵ اسفند و ۱۵ فروردین ماه و فاکتور فرعی شامل سه میزان بذر مصرفی، ۰/۲، ۰/۴ و ۰/۸ گرم در متر مربع (معادل ۲، ۴ و ۸ کیلوگرم در هکتار) بود. در پاییز سال ۱۳۸۶ زمین مورد نظر را شخم زده و بعد جهت خرد کردن کلوخه‌ها و تسطیح زمین عملیات دیسک‌زدن و ماله‌کشی انجام شد. به منظور بررسی خصوصیات شیمیایی خاک مزرعه، یک نمونه از آن به آزمایشگاه منتقل شد و مورد تجزیه قرار گرفت. نتایج حاصل از تجزیه خاک در جدول ۱ مشاهده می‌شود.

با توجه به نیاز صنایع داروسازی به این محصول و اهمیت تاریخ کاشت بر عملکرد کمی و میزان مواد مؤثره گیاهان دارویی و همچنین گران بودن بذر بایون آلمانی به‌ویژه ارقام اصلاح شده و از طرفی نبود اطلاعات منتشر شده در خصوص رقم پرسو (Presov) در ایران، این تحقیق در سالهای ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ اجرا شد.

مواد و روشها

به منظور بررسی تأثیر تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد، درصد اسانس و درصد کامازولن بایون آلمانی اصلاح شده رقم پرسو (Presov)، بذر این رقم از کشور اسلواکی خریداری شد و آزمایشی در محل مزرعه تحقیقاتی گروه علوم باغبانی دانشگاه فردوسی

جدول ۱- تجزیه شیمیایی خاک مزرعه

K (mg/kg)	P (mg/kg)	N (%)	EC (ds/m)	pH	نوع بافت	نمونه
۲۷۰	۵۱	۰/۳	۶/۶۳	۶/۸۶	لومی رسی	خاک مزرعه

شدند. گل‌های خشک شده پس از وزن کردن، جهت استخراج اسانس آماده شدند. استخراج اسانس نمونه‌ها به روش تقطیر با آب و با استفاده از دستگاه کلونجر (Clevenger) به مدت سه ساعت و در شرایط کاملاً یکسان انجام شد. به اسانس استخراج شده از ۱۰ گرم گل خشک، ۵۰ میلی‌لیتر هگزان اضافه شد، بعد جذب این محلول در طول موج ۶۱۰ نانومتر در دستگاه UV محاسبه شد و به کمک رابطه زیر درصد کامازولن آن بدست آمد (امیدبگی، ۱۳۷۸).

کرت‌هایی به ابعاد ۱/۵×۱/۵ متر مربع آماده شد. بذرها پس از وزن شدن، با ماسه بادی مخلوط شدند و در کرت‌ها بر روی فاروهای با فاصله ۲۰ سانتی‌متر از یکدیگر به صورت کاملاً سطحی کشت شدند. آبیاری کرت‌ها به صورت نشتی انجام شد و وجین علف‌های هرز با دست انجام شد. در هنگام گلدهی کامل بوته‌ها، ارتفاع بوته و قطر گل اندازه‌گیری شد و عمل برداشت گل‌ها انجام شد. پس از اندازه‌گیری وزن تر، گل‌ها در محلی سایه، دارای تهویه مناسب و دمای ۲۵ درجه سانتی‌گراد منتقل و خشک

$$A = 100 \times \text{وزن اسانس} / 5/81 \times D \times (\text{جذب در طول موج } 610 \text{ نانومتر}) = E \text{ (درصد کامازولن)}$$

و ۰/۸ گرم بذر در متر مربع و تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۲، ۰/۴ و ۰/۸ گرم بذر در متر مربع اختلاف معنی داری نداشتند (جدول ۵).

تعداد بوته در کرت

نتایج حاصل از تجزیه واریانس نشان دهنده اثر معنی دار تاریخ کاشت، میزان بذر مصرفی و اثر متقابل آن دو بر درصد تعداد بوته در کرت بود (جدول ۲). در بررسی این صفت مشاهده شد که با افزایش میزان بذر مصرفی در متر مربع، تعداد بوته در کرت افزایش یافت و تاریخ کاشت پاییزه (۱۵ آبان ماه) دارای تعداد بوته بیشتری نسبت به تاریخ کاشتهای دیگر بود. در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر این صفت، بیشترین تعداد بوته در کرت (۱۳۵/۴ بوته) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان و کمترین میزان (۲۶/۷ بوته) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ فروردین بود. تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه با عملکرد ۱۱۱/۳ بوته با تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه از لحاظ آماری دارای اختلاف معنی داری نبود (جدول ۳). بررسی تأثیر میزان بذر مصرفی بر این صفت نشان می دهد که بیشترین و کمترین تعداد بوته در کرت (۱۳۴/۷ و ۳۹/۱ بوته) به ترتیب مربوط به تیمارهای ۰/۸ و ۰/۲ گرم بذر در متر مربع می باشد و تیمار ۰/۴ گرم بذر در متر مربع با ۹۹/۷ بوته دارای اختلاف معنی داری با دو تاریخ کاشت دیگر بود (جدول ۴). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین تعداد بوته در کرت (۱۹۱/۳ بوته) مربوط به تیمار کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع بود و کمترین میزان (۱۶ بوته) در تیمار کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد. تیمارهای تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۲، ۰/۴

نتایج حاصل به کمک نرم افزار Mstat-C مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت و میانگین داده ها با آزمون دانکن در سطح آماری پنج درصد مقایسه شد. داده هایی که به صورت درصد بودند قبل از تجزیه و تحلیل آماری نرمال سازی (arcsin) شدند. نمودارها با استفاده از نرم افزار Excel رسم شدند.

نتایج

ارتفاع بوته

نتایج تجزیه واریانس نشان می دهد که تاریخ کاشت و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر ارتفاع بوته دارای اثر معنی داری بود، ولی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی بر این صفت معنی دار نبود (جدول ۲). به طور کلی مشاهده شد که گیاهان کشت شده در تاریخ کاشتهای زودتر، دارای ارتفاع بوته بیشتری بودند و تأخیر در زمان کاشت با کاهش ارتفاع بوته گیاهان همراه بود. همان طور که در جدول ۳ مشاهده می شود، در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر این صفت، بیشترین ارتفاع بوته (۴۷/۴ سانتی متر) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان و کمترین میزان (۳۱/۵ سانتی متر) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ فروردین بود و تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه با ارتفاع بوته ۴۳/۹ سانتی متر در حد وسط دو تاریخ کاشت دیگر قرار داشت و دارای اختلاف معنی داری با آنها بود (جدول ۳). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین ارتفاع بوته (۴۹/۷ سانتی متر) مربوط به تیمار کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۴ گرم بذر در متر مربع بود و کمترین میزان (۲۶/۳ سانتی متر) در تیمار کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد. تیمارهای تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۲، ۰/۴

و کمترین میزان (۳۷۳/۸ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ فروردین ماه بود. تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه با عملکرد ۵۶۷/۳ گرم در متر مربع از نظر این صفت در بین دو تاریخ کاشت دیگر قرار داشت و با آن دو اختلاف معنی داری نداشت (جدول ۳). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین عملکرد گل تازه (۸۱۰ گرم در متر مربع) به تیمار کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع تعلق داشت و کمترین میزان (۲۱۴/۹ گرم در متر مربع) در تیمار کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد (شکل ۱).

عملکرد گل خشک

نتایج تجزیه واریانس نشان می‌دهد که تاریخ کاشت و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد گل خشک دارای اثر معنی داری بود، ولی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی بر این صفت معنی دار نبود (جدول ۲). همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر این صفت، بیشترین عملکرد گل خشک (۱۷۵/۱ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان بدست آمد و کمترین میزان (۹۲/۷ گرم در متر مربع) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ فروردین بود. تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه با عملکرد ۱۳۴/۱ گرم در متر مربع در حد وسط دو تاریخ کاشت دیگر قرار داشت و دارای اختلاف معنی داری با آنها بود (جدول ۳). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی (شکل ۲)، بیشترین عملکرد خشک (۱۹۸/۲ گرم در متر مربع) مربوط به تیمار کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع بود و کمترین میزان (۴۸/۹ گرم در متر مربع) در تیمار

تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع فاقد اختلاف معنی دار بودند (جدول ۵).

قطر گل

نتایج حاصل از تجزیه واریانس نشان‌دهنده اثر معنی دار تاریخ کاشت و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر این صفت بود، ولی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی معنی دار نشد (جدول ۲). بررسی اثر تاریخ کاشت نشان داد که تاریخ کاشت ۱۵ فروردین با قطر گل ۱۷/۹ میلی‌متر و تاریخ کاشت ۱۵ آبان با قطر گل ۱۵/۱ میلی‌متر به ترتیب دارای بیشترین و کمترین قطر گل بودند. تاریخ کاشت ۱۵ اسفند (قطر گل ۱۷/۶ میلی‌متر) فاقد اختلاف معنی داری با تاریخ کاشت ۱۵ فروردین بود (جدول ۳). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین قطر گل (۱۸/۱ میلی‌متر) مربوط به تیمارهای ۱۵ اسفندماه و ۰/۲ گرم بذر در متر مربع و ۱۵ فروردین ماه و ۰/۴ گرم بذر در متر مربع بود. کمترین قطر گل (۱۴/۴ میلی‌متر) در تیمار تاریخ کاشت ۱۵ آبان و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد (جدول ۵).

عملکرد گل تازه

نتایج حاصل از آنالیز واریانس نشان‌دهنده اثر معنی دار تاریخ کاشت و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان مصرفی بر عملکرد گل تازه بود، ولی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی معنی دار نبود (جدول ۲). در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر عملکرد گل تازه مشاهده شد که تاریخ کاشت پاییزه نسبت به تاریخهای کاشت بهاره دارای عملکرد گل تازه بیشتری بود. بیشترین میزان عملکرد گل تازه (۷۴۹/۱ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه

جدول ۲- جدول تجزیه واریانس صفات مورد بررسی در تحقیق

میانگین مربعات									
منابع تغییرات	درجه آزادی	ارتفاع بوته	تعداد بوته در کرت	قطر گل	عملکرد گل تازه	عملکرد گل خشک	درصد اسانس	عملکرد اسانس	کامازولن
بلوک	۲	۱۱/۵۶	۱۰۶۰/۰۳۷	۱/۱۴۷	۳۹۷/۷۶۲	۹۰/۲۶۳	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲	۰/۲۳۸
تاریخ کشت	۲	۶۲۹/۷۲۳**	۲۹۳۷۳/۵۹۳**	۲۲/۰۱۴**	۳۱۷۱۴۶/۷۱۶**	۱۵۲۶۹/۹۸۹**	۰/۰۶۲**	۰/۳۱۶*	۹/۰**
خطا	۴	۲/۶۶۷	۴۱۴/۷۰۴	۱/۰۹۶	۲۲۷۵۳/۵۱	۱۱۴۷/۸۶۶	۰/۰۰۰۱	۰/۰۳۸	۰/۱۸۳
میزان بذر مصرفی	۲	۸۱/۷۷۴ ns	۲۱۰۳۴/۲۵۹**	۱/۴۵۴ ns	۶۰۰۵۸/۱۰۲ ns	۴۸۷۵/۸۰۷ ns	۰/۰۰۳ ns	۰/۱۳۴*	۰/۸۱۰ ns
تاریخ کشت × میزان بذر مصرفی	۴	۵۰/۴۴*	۳۶۹۱/۹۲۶**	۰/۶۵*	۲۳۳۶۲/۲۰*	۹۹۲/۷۶۱*	۰/۰۱۲**	۰/۰۵۷**	۳/۷۳۳**
خطا	۱۲	۵۶/۵۵۸	۵۴۴/۲۵۹	۱/۴۲۱	۲۹۳۲۶/۳۶۹	۱۶۲۴	۰/۰۰۲	۰/۰۳۷	۰/۸۲۸

ns = عدم وجود اختلاف معنی دار

* = معنی دار در سطح ۱ درصد

** = معنی دار در سطح ۵ درصد

جدول ۳- مقایسه میانگین تأثیر تاریخ کاشت بر صفات مورد بررسی

تاریخ کاشت	ارتفاع بوته (cm)	تعداد بوته در کرت	قطر گل (mm)	عملکرد گل تازه (g/m ²)	عملکرد گل خشک (g/m ²)	درصد اسانس	عملکرد اسانس (g/m ²)	کامازولن
۱۵ آبان	۴۷/۴ a	۱۳۵/۴ a	۱۵/۱ b	۷۴۹/۱ a	۱۷۵/۱ a	۰/۴۳ c	۰/۷۵ a	۳/۶۹ c
۱۵ اسفند	۴۳/۹ b	۱۱۱/۳ a	۱۷/۶ a	۵۶۷/۳ ab	۱۳۴/۱ b	۰/۵۹ a	۰/۷۹ a	۵/۶۲ a
۱۵ فروردین	۳۱/۵ c	۲۶/۷ b	۱۷/۹ a	۳۷۳/۸ b	۹۲/۷ c	۰/۴۶ b	۰/۴۵ b	۴/۲۴ b

داده های دارای حرف مشترک فاقد اختلاف معنی دار بر اساس آزمون دانکن در سطح ۵ درصد می باشند.

جدول ۴- مقایسه میانگین تأثیر میزان بذر مصرفی بر صفات مورد بررسی

میزان بذر مصرفی	تعداد بوته در کرت	عملکرد اسانس (g/m ²)
۰/۲ (g/m ²)	۳۹/۱ c	۰/۵۳ b
۰/۴ (g/m ²)	۹۹/۷ b	۰/۷۶ a
۰/۸ (g/m ²)	۱۳۴/۷ a	۰/۷۱ ab

داده های دارای حرف مشترک فاقد اختلاف معنی دار بر اساس آزمون دانکن در سطح ۵ درصد می باشند.

درصد اسانس

کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد. تیمارهای تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸، ۰/۴ و ۰/۲ گرم بذر در متر مربع و تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۸ و ۰/۴ گرم بذر در متر مربع فاقد اختلاف معنی دار بودند (شکل ۲).

نتایج حاصل از آنالیز واریانس نشان دهنده اثر معنی دار تاریخ کاشت و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر درصد اسانس بود ولی میزان بذر مصرفی اثر معنی داری بر این صفت نداشت (جدول ۲). در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت، به طور کلی مشاهده شد که درصد اسانس در کشت های بهاره بیشتر از کشت پاییزه بود. بیشترین میزان اسانس (۰/۵۹ درصد وزنی به وزنی) در تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و کمترین میزان (۰/۴۳ درصد) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه مشاهده شد. تیمار تاریخ کاشت ۱۵ فروردین ماه دارای ۰/۴۶ درصد اسانس بود (جدول ۳). این مقادیر اسانس نسبت به حداقل میزان استاندارد (۰/۴ درصد) که در اکثر فارماکوپه ها به آن اشاره شده است بیشتر بود (بی نام، ۱۹۸۴). همان طور که در شکل ۳ مشاهده می شود، در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین میزان اسانس (۰/۶۳ درصد) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از

۰/۴ گرم بذر در متر مربع و کمترین میزان (۰/۳۹ درصد) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۸ گرم بذر در متر مربع بود. به طور کلی در تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه با افزایش میزان بذر مصرفی، سیر نزولی معنی داری در درصد اسانس مشاهده شد، ولی در تاریخ کاشت ۱۵ فروردین ماه با افزایش میزان بذر مصرفی، روند صعودی معنی داری در درصد اسانس مشاهده شد (شکل ۳).

عملکرد اسانس

نتایج تجزیه واریانس نشان می دهد که تاریخ کاشت، میزان بذر مصرفی و اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد اسانس دارای اثر معنی داری بود (جدول ۲). در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر این صفت، بیشترین عملکرد اسانس (۰/۷۹ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه بدست آمد که با تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه فاقد اختلاف معنی دار بود و کمترین میزان (۰/۴۵ گرم در متر مربع) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ فروردین بود (جدول ۳). در بررسی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی، بیشترین و کمترین عملکرد اسانس به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۵۳ گرم در متر مربع مربوط به تیمارهای ۰/۴ و ۰/۲ گرم بذر در متر مربع بود و تیمار ۰/۸ گرم بذر در متر مربع با عملکرد اسانس ۰/۷۱ گرم در متر مربع فاقد اختلاف معنی دار با این دو تیمار بود (جدول ۴). بررسی

اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر این صفت بود. بیشترین عملکرد اسانس (۰/۹۷ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۴ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد که با تیمارهای تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۲، ۰/۴ و ۰/۸ گرم بذر در متر مربع و ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۲ و ۰/۸ گرم بذر فاقد اختلاف معنی دار بود. همچنین کمترین عملکرد اسانس (۰/۱۸ گرم در متر مربع) در تاریخ کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع مشاهده شد (شکل ۴).

درصد کامازولن

کامازولن یکی از مهمترین اجزای اسانس بابونه بوده و تعیین کننده کیفیت اسانس بابونه می باشد. نتایج حاصل از آنالیز واریانس نشان دهنده اثر معنی دار تاریخ کاشت و اثر

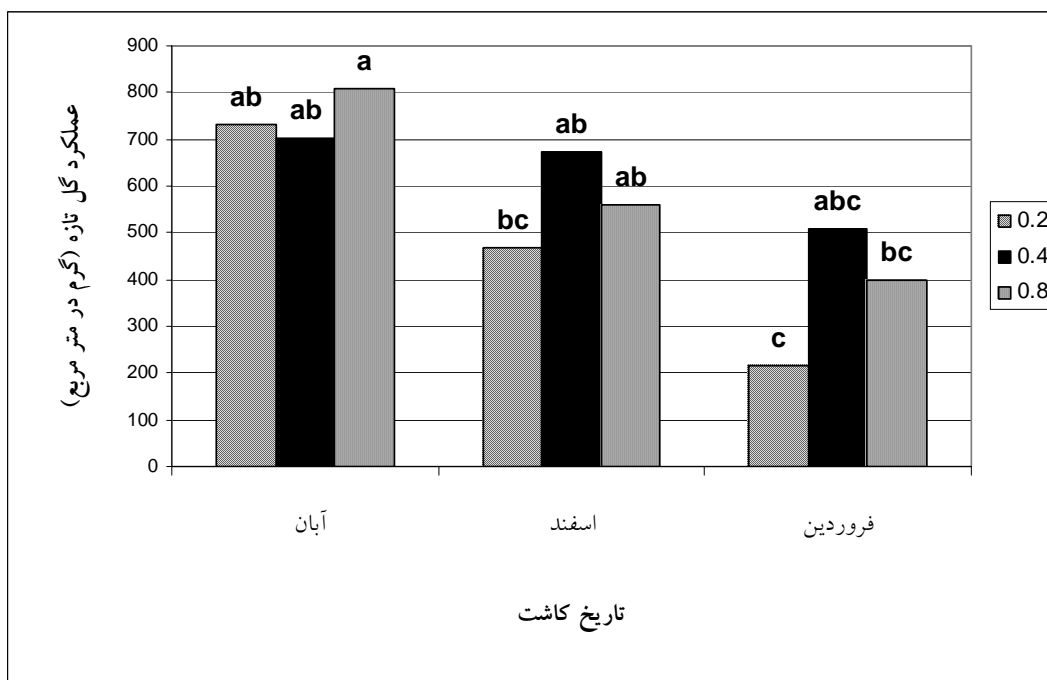
متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر این صفت بود ولی اثر مستقیم میزان بذر مصرفی معنی دار نشد (جدول ۲). در بررسی اثر مستقیم تاریخ کاشت بر درصد کامازولن، بیشترین میزان کامازولن (۵/۶۲ درصد) در تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و کمترین میزان (۳/۶۹ درصد) در تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه مشاهده شد (جدول ۳). در بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی، بیشترین میزان کامازولن (۵/۹ درصد) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ اسفندماه و استفاده از ۰/۴ گرم بذر در متر مربع و کمترین میزان (۲/۶ درصد) مربوط به تاریخ کاشت ۱۵ فروردین ماه و استفاده از ۰/۲ گرم بذر در متر مربع بود که اختلاف معنی داری با تاریخ کاشت ۱۵ آبان ماه و استفاده از ۰/۴ و ۰/۸ گرم بذر در متر مربع نداشت (شکل ۵).

جدول ۵- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر ارتفاع بوته، تعداد بوته در کرت و قطر گل

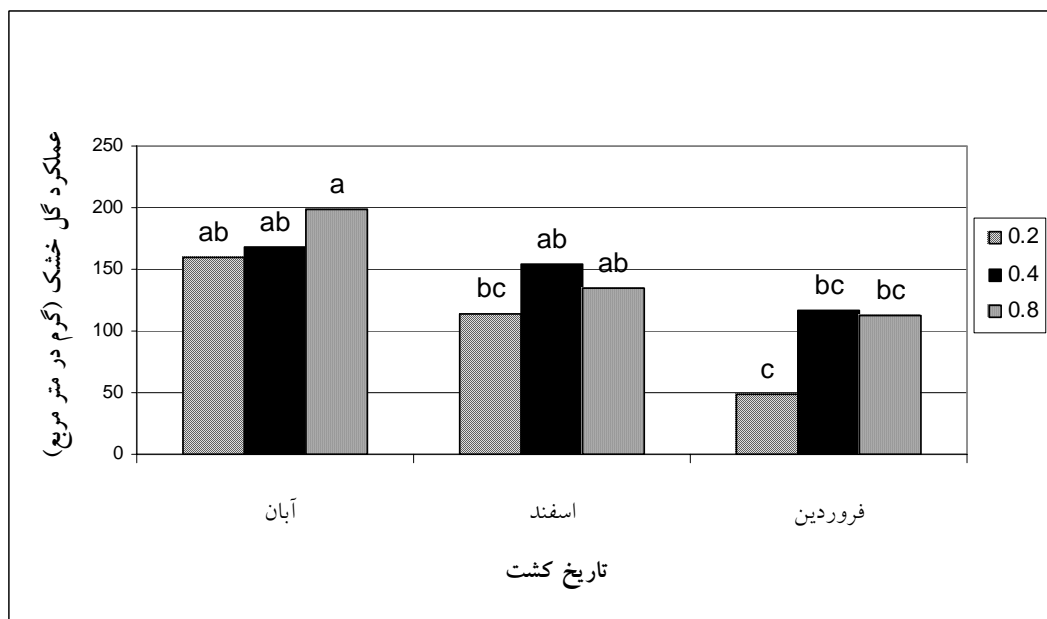
تاریخ کاشت	میزان بذر مصرفی	صفات مورد اندازه گیری	
		ارتفاع بوته (cm)	تعداد بوته در کرت
		قطر گل (mm)	
۱۵ آبان	۰/۲ g/m ²	۴۷/۴ ab	۶۴ c
	۰/۴ g/m ²	۴۹/۷ a	۱۵۱ ab
	۰/۸ g/m ²	۴۵/۱ ab	۱۹۱/۳ a
۱۵ اسفند	۰/۲ g/m ²	۴۴/۹ ab	۳۷/۳ cd
	۰/۴ g/m ²	۴۹/۴ a	۱۱۶ b
	۰/۸ g/m ²	۳۷/۵ abc	۱۸۰/۷ a
۱۵ فروردین	۰/۲ g/m ²	۲۶/۳ c	۱۶ d
	۰/۴ g/m ²	۳۴/۱ bc	۳۲ cd
	۰/۸ g/m ²	۳۴ bc	۳۲ cd

داده های دارای حرف مشترک فاقد اختلاف معنی دار بر اساس آزمون دانکن در سطح ۵ درصد می باشند.

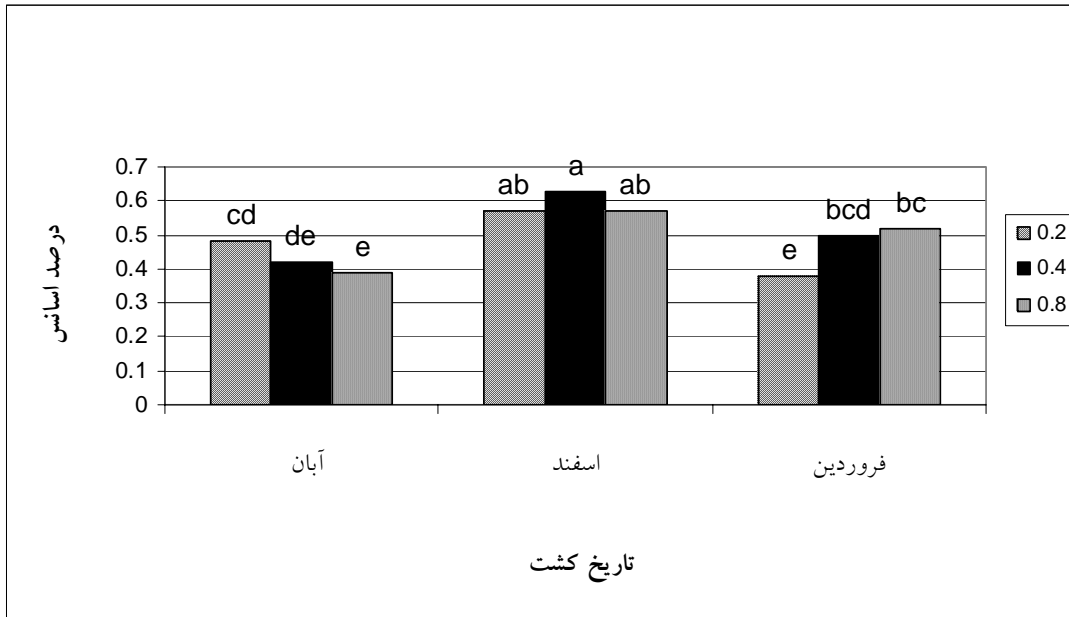

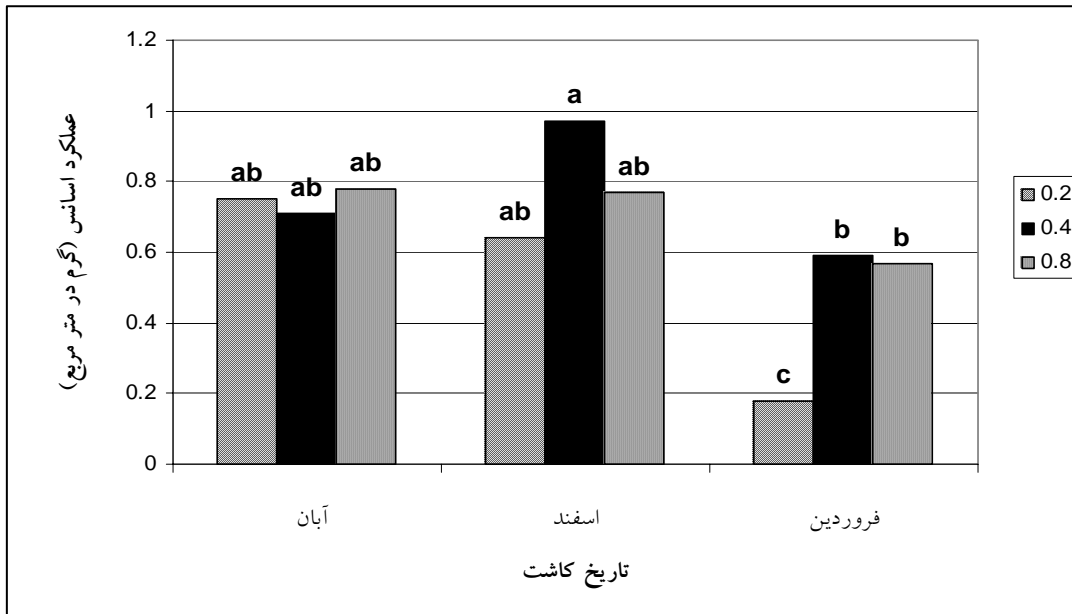
شکل ۱- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد گل تازه

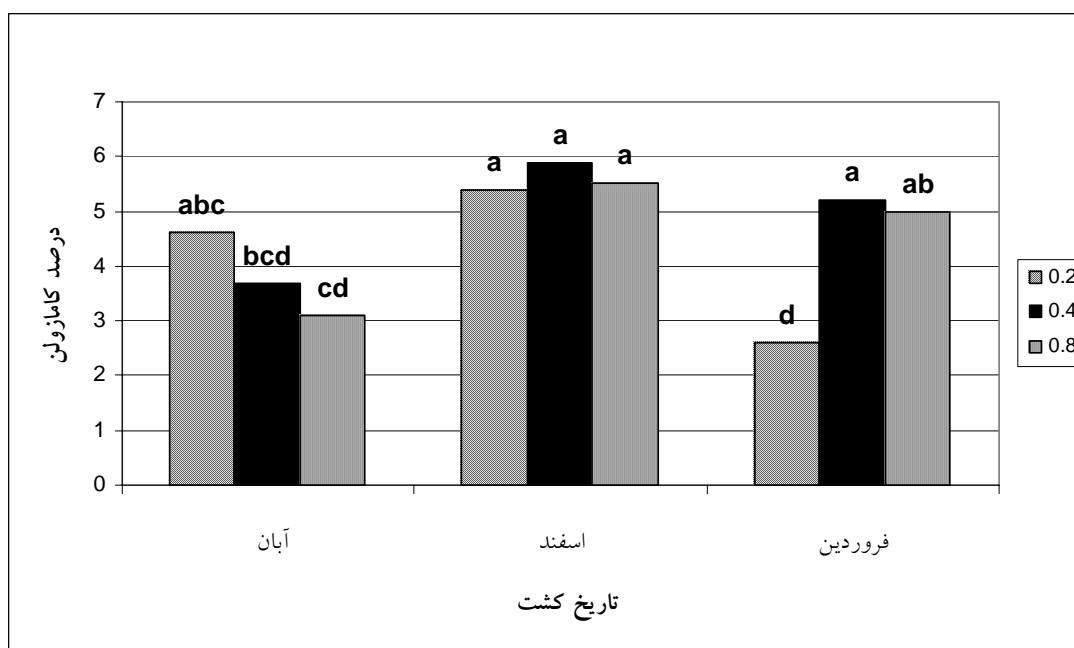
شکل ۲- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد گل خشک

شکل ۳- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر درصد اسانس

شکل ۴- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر عملکرد اسانس

شکل ۵- بررسی اثر متقابل تاریخ کاشت و میزان بذر مصرفی بر درصد کامزولن

بحث

بوته و عملکرد گل خشک بالاتر و کشت بهاره دارای درصد اسانس بالاتری بوده است. در این تحقیق، گیاهان کشت پاییزه پس از ۱۵۰ روز (در اوایل اردیبهشت ماه)، کشت اسفندماه پس از ۷۵ روز (در اوایل خردادماه) و کشت فروردین ماه پس از ۷۰ روز (در اواخر خردادماه) به مرحله گلدهی وارد شدند. علت افزایش ارتفاع بوته و عملکرد کمی در کشت پاییزه به دلیل طولانی تر بودن فصل رشد و رشد رویشی بهتر گیاهان می باشد و دلیل بالاتر بودن میزان اسانس و کامزولن در گیاهان تاریخ کاشت های بهاره به سبب برخورد گیاهان با روزهای گرم و آفتابی می باشد که سبب تشکیل میزان بالای اسانس و کامزولن در انتهای گلچه های لوله ای می شود. نتایج تحقیقات نشان داده است که کاهش رشد ناشی از تأخیر در کاشت سبب کاهش ارتفاع بوته، عملکرد گل تازه و خشک در باهونه می شود (Kacurik, 1979). همچنین مشاهده شده است که با برخورد مراحل رشدی باهونه با

مقایسه نتایج بدست آمده در این تحقیق با نتایج منتشر شده در منابع نشان می دهد که رقم پرسو در شرایط آب و هوایی مشهد دارای عملکرد و میزان مواد مؤثره مطلوبی است. عزیزی (۱۳۸۵) گزارش نموده است که ارقام بودگلد (Bodegold)، جرمانیا (Germania) و بونا (Bona) در شرایط آب و هوایی مشهد به ترتیب دارای عملکرد گل خشک ۱۶۹/۷، ۱۴۸/۴۵ و ۱۰۴/۹۵ گرم در متر مربع بوده اند. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که کشت پاییزه باهونه آلمانی اصلاح شده رقم پرسو دارای عملکرد گل تازه و خشک بالاتر و کشت بهاره آن دارای درصد اسانس و کامزولن بیشتری است، به طوری که درصد کامزولن ۳۴ درصد افزایش یافت و عملکرد اسانس با وجود عملکرد گل خشک کمتر نسبت به کشت پاییزه، به ۰/۷۹ گرم در متر مربع رسید. امیدبگی (۱۳۷۸) گزارش کرده که کشت پاییزه باهونه آلمانی دارای ارتفاع

- عزیزی، م.، ۱۳۸۵. مطالعه چهار رقم بابونه *Matricaria chamomilla* (L.) اصلاح شده در شرایط آب و هوایی ایران. تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، ۲۲ (۴): ۳۸۶-۳۹۶.
- Betry, G. and Vomel, A., 1992. Influence of temperature on yield and active principles of *Chamomilla recutita* under controlled conditions. *Acta Horticulture*, 306: 83-87.
- Kacurik, S., 1979. Variation of essential oil and chamazulene content in chamomile. *Ponohospodrstvo*, 25(1): 67-75.
- Emongor, V.E. and Chweya, J.A., 1992. Effect of nitrogen and variety on essential oil and composition from chamomile flowers. *Tropical Agriculture*, 69: 290-292.
- Letchamo, W. and Marquard, R., 1993. The pattern of active substances accumulation in chamomile genotypes under different growing condition and harvesting frequencies. *Acta Horticulture*, 331: 357-361.
- Mann, C. and Staba, E.J., 1986. The chemistry, pharmacology and commercial formulation on chamomile. *Journal of Herbs, Spices and Medicinal plants*, 1: 236-280.
- Salamon, I., 1992. Chamomile: A Medicinal Plant. *The Herb, Spice & Medicinal plant Digest*, 10: 1-4.
- Zalecki, R., 1972. Cultivation and fertilization of the tetraploid form of the *Matricaria chamomilla* L. I I. Spacing and density of sowing. *Herba Polonica*, 910: 70- 88.

افزایش درجه حرارت در فصول گرم در اثر تأخیر در کاشت، عملکرد گل خشک کاهش معنی‌داری می‌یابد (Betry & Vomel, 1992). با توجه به نتایج حاصل به نظر می‌رسد که ۱۵ اسفندماه بهترین تاریخ کاشت و ۰/۴ گرم بذر در متر مربع بهترین میزان بذر مصرفی جهت کاشت بابونه آلمانی اصلاح شده رقم پرسو در محل مورد تحقیق می‌باشد.

منابع مورد استفاده

- امیدبیگی، ر.، ۱۳۷۸. بررسی تیپهای شیمیایی بابونه‌های خودروی ایران و مقایسه آن با نوع اصلاح شده. مجله علوم کشاورزی تربیت مدرس، ۱: ۵۳-۴۵.
- امیدبیگی، ر.، ۱۳۸۵. تولید و فرآوری گیاهان دارویی. جلد سوم، انتشارات به نشر، ۳۹۷ صفحه.
- سرمدنیا، غ.ر. و کوچکی، ع.، ۱۳۶۹. فیزیولوژی گیاهان زراعی (ترجمه). انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، ۴۶۷ صفحه.

The effect of sowing date and seeding levels on quantitative and qualitative yield of chamomile (*Matricaria recutita* L.) CV. Presov

M. Ebadi^{1*}, M. Azizi², R. Omidbaigi³ and M. Hassanzadeh Khayat⁴

1*- Corresponding author, M.Sc. Student of Horticultural Science, Department of Horticulture, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad, Iran, E-mail: m.t.ebadi@gmail.com

2- Department of Horticulture, Faculty of Agriculture, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

3- Department of Horticulture, Faculty of Agriculture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

4- Department of Pharmaceutical Chemistry, School of Pharmacy and Pharmaceutical sciences Research Center, Mashhad University of Medical Science Iran

Received: April 2009

Revised: June 2009

Accepted: June 2009

Abstract

In this research, the effect of sowing date and seeding level on flower yield, essential oil and chamazulene content of chamomile (*Matricaria recutita* L.) CV. Presov, purchased from Slovakia, was studied. The experimental was split-plot in the basic of randomized complete blocked design (RCBD) with three replications. Main plots consisted of three sowing dates (6 Nov., 5 Mar. and 4 Apr.) and sub-plots included three seeding levels (0.2, 0.4 and 0.8 g/m²). Evaluated traits were plant height, number of plants in plot, diameter of flower, fresh and dry flower yield, essential oil yield, essential oil and chamazulene percent. The results showed that sowing date had significant effect but seeding levels had only significant effect on number of plants in plot and essential oil yield. There are significant effects between sowing date and seeding level as measured traits are concerned. Based on the results, highest plant (47.4 cm), the most number of plants in plot (135.4 plants), the most fresh and dry flower yield (749.1 and 175.1 g/m²) were obtained from the plants which sown on 6 of Nov. but highest percentage of essential oil and chamazulene (0.59 and 5.62 percent respectively) and essential oil yield (0.79 g/m²) was obtained from the plants which sown on 5 of Mar. According to the results of their interaction, highest plant (49.7 cm), the most yield of wet and dry flower yield (810 and 198.2 g/m²) were obtained from the plots which sown on 6 of Nov. with 0.8 g/m² but the most essential oil and chamazulene content (0.63 and 5.9 w/w percent respectively) and essential oil yield (0.97 g/m²) was obtained from the plots that were sown on 5 of Mar. with 0.4 g/m². According to the results, the most suitable sowing date and seeding level in Mashhad condition is 5th Mar. with 0.4 g/m² seeds.

Key words: German chamomile, sowing date, seeding level, essential oil, chamazulene.